

90 éves
a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai Kutatóközpont
Balatoni Limnológiai Intézete

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Bíráló Bizottság! Tisztelt Jelenlévők!

A Balatoni Limnológiai Intézet, teljes nevén a Magyar Tudományos Akadémia Ökológiai Kutatóközpontjának Balatoni Limnológiai Intézete a magyar élettudományi kutatások bölcsője, nemzetközi hírű képviselője, mely Tihanyban közvetlenül a Balaton partján áll. Magyar Biológiai Intézet néven 1927. szeptember 5-én nyitották meg, így idén ünnepli fennállásának 90. évfordulóját. Méltóbban és felemelőbben hazánk első és mindmáig egyik vezető biológiai kutatóintézete előtt talán nem is tiszteleghetnénk, mint történik ez most a Magyar Örökség-díj odaítélésével.

A díjjal az Intézet a magyar kultúra örökös, elválaszthatatlan részévé vált.

Az Intézet a XX. század legnagyobb magyar kultúrapolitikusának, Klebelsberg Kuno életművének is elválaszthatatlan része, egyik alapköve. Így egyben adózunk a 20. század legnagyobb kultúrapolitikusa emlékének is, aki látónki szemével már az 1920-as évek elején megérezte és kijelentette, hogy a század tudománya a biológia lesz. Az Intézet a Klebelsberg-i életmű négy hatalmas vívmányának egyike a több ezer népiskola (és másfél ezer népkönyvtár) létrehozása, a határokon kívül rekedt pozsonyi és kolozsvári egyetemek Pécsre illetve Szegedre történő hazahozása, a bécsi, berlini és párizsi Magyar Intézetek életre hívása mellett, melyek mind a Trianon után megcsönkolt ország szellemi felemelkedését szolgálták.

Klebelsbergnek nem volt könnyű dolga az Intézet létrehozását illetően. Sem fizikai, sem szellemi értelemben. Egyrészt az Intézet számára a tihanyi bencésektől megvásárolt tóparti vizes-mocsaras területet az építkezések megkezdése előtt nagy munkával fel kellett tölteni. Másrészt meg kellett küzdenie a parlamenti képviselők egy részének heves ellenállásával, akik nemes egyszerűséggel csak így érveltek: „minek egy ekkora gondban lévő országnak egy csibor patkoló”? Klebelsberg ugyan győzött, keresztül vitte tervét, de az elnevezés még évtizedekig kísérte a létesítményt a köznyelvben.

Az Intézet nemcsak szellemi-tudományos központ, de a Kocsis Iván tervei alapján neoreneszánsz stílusban megépült épületeryüttes, mely 2007. óta, Bíró Péter akkori igazgató kezdeményezésének köszönhetően, műemlék is, hazánk egyik legszebb, a Balaton partját szó szerint ékesítő látványossága, mögötte a Tihanyi-dombbal és az annak tetejéről letekintő Apátsággal szerves egységet képezve. Létrehozása nemcsak a tudományos, de a művészvilágot is megihlette, melynek eredményeképpen Vaszary János hatalmas pannót festett az Intézet számára „A mélység világa” címmel, mely hosszú ideig a kurzusterem falát díszítette, majd a háború után az 50-es évek végén nyoma veszett.

Az Intézet megszervezője, egyben első vezető igazgatója 1936-ig Verzár Frigyes, fízológus professzor (társigazgatója 1929-ig Hankó Béla), aki később megalapítója és aztán haláláig meghatározó személyisége lesz az öregedés tudományának, a gerontológiának. Az Intézetet szervezetileg két Osztály, az Általános Biológiai (Verzár Frigyes) és a Balatoni Biológiai (Hankó Béla) alkotta. Az Intézet létrejöttének nemzetközi súlyát jelezte, hogy a Rockefeller-alapítvány több éven keresztül (1931-1936) támogatta a működési költségeket és lehetővé tette egy nagyméretű üvegház megépítését is. Megnyitását követően az Intézet egy kis létszámú, de neves kutatógárda mellett, mint például Scherffel Aladár, Méhes Gyula, Müller Sándor és Rotaridesz Mihály, mindenek előtt vendégkutatókkal működött. Itt dolgozott többek között a későbbi Nobel-díjas Paul Weiss, Otto Loewi és Szentgyörgyi Albert, továbbá Soó Rezső a modern, funkcionális növényrendszertan megalkotója és Szentágothai János világhírű agykutatónk, de említhetjük a neves vendégkutatók sorában Kokas Esztert és Ludány Gézáat is, akik a bél-perisztaltika jelenségét elsőként igazolták fízológiai kísérletekkel. A Verzár-korszakot követően ifj. Entz Géza lett az intézet igazgatója, aki még korábban Amerikából hazahívta Sebestyén Olgát (aki ott addig állástalan diplomásként éppen taxisoförként kereste kenyerét) és velük megkezdődött a Balaton hidrobiológiájának modern szemléletű kutatása. Eredményeiket „A Balaton élete” című könyvükben foglalták össze, mely *anno* a máig tartó nemzetközileg jelentős hidrobiológiai kutatási főprofil mérföldkővét jelentette. Entz korai halálát követően Sebestyén Olga vezető szaktekintélyként még évtizedeken keresztül folytatta a Balaton alga-világának kutatásait, azt csodálatos rajzaival is illusztrálva. Itt kutatott ekkor Gyórfy Barna, a korabeli magyar molekuláris genetikai kutatások úttörője is és a később Amerikába távozott Wolsky Sándor, a nagyhírű evolúciós biológus, aki 1943 és 1945 között az Intézet igazgatója is volt. Neki köszönhető, hogy az Intézet a háborús évek alatt is Tihanyban maradhatott.

A kutatók eredményeiket már 1927-től (egészen 1977-ig) az Intézet tudományos évkönyveiben is megjelentették, melyek ma digitalizált formában az MTA-nál elérhetők.

Az Intézet 1950-től már, mint az MTA Biológiai Kutatóintézete, majd 1982-től Balatoni Limnológiai Kutatóintézete működött (a „limnológia” névvel kiemelve az édesvizekkel/tavakkal kapcsolatos komplex kutatási feladatait), 2012-től pedig az MTA Ökológiai Kutatóközpontjának része. A változatos 50-es évek második felében Woyinárovich Elek

igazgatósága alatt figyelemreméltó halbiológiai kutatás folyt, aki aztán 1960-as távozását követően a mesterséges haltenyésztés világszerte elismert és keresett szakembere lett.

Azonban az igazán kiemelkedő, komplex tudományos eredmények sora a szervezett és rendszeres kutatási munka megindulásának köszönhetően az 1960-as évek elejétől születtek. Ekkor az Intézet visszatért eredeti szervezeti felépítéséhez (Hidrobiológiai Osztály és Kísérletes Állattani Osztály) és Salánki János igazgató vezetése alatt az első évtizedben egy új kutatási területtel, a gerinctelen állatok neurobiológiájával vált máig elismertté mind a hazai, mind a nemzetközi tudományos életben. Az 1962-től a Kísérletes Állattani Osztályon folyó kutatások az élővilág egy, az átlagember számára kevésbé ismert, de a bennünket körbevevő természet alakításában rendkívüli jelentőséggel bíró gerinctelen állatfajok idegi szabályozó folyamataira és magartásformáira világitanak rá. A kiemelkedő tudományos tevékenység elismeréseként az Intézet 1989-2016 között székhelye volt a Salánki János kezdeményezésére megalakult Gerinctelen Állatok Neurobiológiája Nemzetközi Társaságának (International Society for Invertebrate Neurobiology, ISIN), melynek hosszú évekig személyében és személyében elnökeit illetve titkárait is az Intézet adta. 1967-től négyévenként a szakterület nemzetközi konferenciájának is az Intézet volt a színhelye.

A 70-es évektől kezdődően a Balaton kutatása, elsősorban annak rohamosan romló vízminősége okán, elsőbbséget élvezett, és az Intézet hidrobiológusainak, mindenekelőtt Herodek Sándor (későbbi igazgató, 1990-2004) kutatási eredményeinek köszönhetően a sekélyvízi tó kutatás nemzetközileg magasan jegyzett központjává vált, egyben a Balaton felelősségteljes tudományos „gazdája” lett. Az Intézetben elért ezzel kapcsolatos eredmények (mindenek előtt a szerves anyag és foszfor-terhelés szerepének feltárása a Tó elalgásodásában [eutrofizáció] és a tápláléklánc alkotó elemeinek, illetve anyagforgalmának pontos meghatározása), valamint kutatóinak tanácsai ösztönözték arra a mindenkor kormányzatot, hogy nagyarányú környezetvédelmi és hidrológiai beruházásokkal és törvényi szabályozással megállítsák a Tó vízminőségének további romlását, és így mintegy két évtizedes következetes munka és az Intézettel való együttműködés eredményeképpen megmentsék hazánk legnagyobb természeti kincsét, a Balatont. A végeredmény mára tiszta, átlátszó tóvíz, rendezett partvidék és fejlődő, virágzó turizmus, idegenforgalom. Az Intézetnek a mindenkor hidrobiológiai kutatásokban betöltött vezető szerepét jelzi, hogy idén immár 59. éve ad helyt és rendezi a hazai hidrobiológusok éves konferenciáját, a Hidrobiológus Napokat.

Az Intézet kutatási tevékenységét azóta is mind a mai napig döntő súllyal és nagy felelősséggel folytatja mind a Balaton, mind egyéb hazai édesvizeink komplex hidrobiológiai és ökológiai kérdéseinek tisztázását illetően, részt vesz ezzel kapcsolatos fontos helyi, a Balatont közvetlenül érintő, illetve általánosabb országos szintű döntéshozatalok előkészítésében. Hidrobotikusaink kutatásaikat az algák és a makrofiton illetve tápanyagforgalom irányába folytatják, míg hidrozoológusaink a bioakusztika, biomanipuláció, a zooplankton, továbbá hal-populáció a kérdéseivel foglalkoznak. Mindezzel részesei az induló nagy Nemzeti Víz tudományi Kutatási Programnak. Az Intézet emellett megőrizte és folytatja kísérletes állattani, neurobiológiai kutatásait immár új tématerületek, a kémiai-ökológia, adaptációs neuroetológia és környezet-toxicológia kérdéseinek irányába történő kiterjesztéssel. Ezen új kutatások jelentőségét jelzi, hogy azok egy része a Nemzeti Agykutatási Program keretén belül folyik.

A teljesség igénye nélkül megemlítem azoknak a nevét, akik az utóbbi évtizedekben vezető kutatóként eredményeikkel maradandóan hozzájárultak az Intézet hírnevéhez, és akik irányították, fejlesztették és nevelték a kutatói utánpótlást. Ők: néhai Pónyi Jenő, S.-Rózsa Katalin, Bíró Péter (volt igazgató, 2005-2012), Vörös Lajos, néhai Tátrai István, néhai Présing Máttyás, Hiripi László, Kiss Tibor, és talán nem szerénytelenség, ha a végén magamat is ide sorolom.

Végül szólni kell az Intézetnek a művelt tudományterületek népszerűsítésében betöltött fontos szerepéről is, mely találkozik még ma is a nagy alapító, Klebelsberg Kuno miniszteri hitvallásának és tevékenységének legfontosabb céljával, a magyar nemzet kulturális-tanultsági színvonalának mindenkor felemelésével. Ezt szolgálja mindmáig a nyári Nyílt Nap évenkénti megtartása, az írott és látott médiában történő rendszeres szereplés a Balaton-kutatás népszerűsítése, illetve a Balaton és általános környezetünk védelmének érdekében. Számos, mindenek előtt, fiatal kutatónk tartott előadást már a televízióban a Mindenki Akadémiája fórumán.

Tisztelt Megjelentek, ünneplő Közönség!

A Magyar Örökség-díj odaítélése az idén 90 éves Balatoni Limnológiai Intézetnek nagy jelentőségű és jelzi a nemzet számára határon innen és túl annak kiemelkedő értékét a tudomány, kultúra és építészet tekintetében. Emellett felhívás mindannyiunk számára mindazon érték felelősségteljes megőrzésére, mely ehhez az Intézethez köthető, és aminek felmutatása a ma és továbbadása a jövő generációi számára kötelességünk.

Dr. Elekes Károly
professzor emeritus